

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ФАКТОР СОЦІАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧИ ГІБРИДНА ЗАГРОЗА?

Стрільчук Л. В.

ВСТУП

Тисячолітня історія людства має численні приклади гострої нестачі життєвоважливих ресурсів, з якою стикалися як окремі люди так і цілі суспільства, відомі також і інші обставини, як то голод, епідемії, природні катаклізми, що призводили до переселення/міграції цілих племен та народів. Більше того, сучасний світ є наслідком цих та інших міграційних процесів. І якщо давня історія рясніє прикладами таких переселень, то у сучасному світі міграційні процеси набули насправді глобального характеру. Головними причинами сьогодні, які спричиняють міграції є:

- недостатня кількість харчових запасів та запасів питної води;
- війни, зміни політичних режимів, національно-релігійні утиски та політичні переслідування;
- екологічні катастрофи та природні аномалії;

За оцінками ООН, кількість міжнародних мігрантів щорічно стрімко зростає. До 2016 року вона досягла понад 250 млн осіб проти 175 млн у 2000 році та 154 млн у 1990 році, збільшившись, таким чином, на понад 50%. Найбільший приріст кількості міжнародних мігрантів припав на період 2000 – 2010 років, коли вона щорічно збільшувалася в середньому на 4,6 млн осіб (на 2,3%). У 1990 – 2000 роках середньорічний приріст становив 2 млн (1,2%) осіб, а у період 2010 – 2015 років кількість мігрантів становила 3,6 млн осіб щорічно, що визначається 1,6%¹. На сьогодні спостерігається помітна тенденція постійного збільшення кількості мігрантів.

Про те, що війна має відчутний вплив на міграцію нині знає кожен українець. За даними Організації Об'єднаних Націй, кількість українських мігрантів, які перебувають за кордоном, станом на вересень 2023 року складає 6,2 млн.², а на початку 2022 року ця цифра була значно

¹ Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 394.

² Кількість мігрантів з країни може перевищити 2022 рік, НАБУ це пов'язує з опалювальним сезоном. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/3/706217/> Дата доступу: 25.11.2023 р.

вищою оскільки на перш місяці російського вторгнення в Україну ця цифра наближалася до 10 млн³.

Еміграція величезної кількості українців через повномасштабне російське вторгнення стала економічним та гуманітарним викликом не лише для України, а й для держав-партнерів, що прийняли мільйони вимушено переміщених осіб. Якась частина українців, котрі виїхали за кордон з початком війни, повернулися додому, хтось інтегрувався у суспільство нової для себе країни, але є й ті, хто лише зараз виїжджає за межі України. Нині можемо констатувати, що повернення додому мільйонів громадян України вимагатиме значних зусиль від української влади і держав-партнерів. Перш за все йдеться про створення сприятливих безпекових, гуманітарних та економічних умов. Але, власне, українці не є предметом дослідження у даній розвідці, наведена статистика, радше, є унаочнюючим прикладом того, як війна впливає на збільшення потоків мігрантів.

Предметом же запропоновані статті є міграційні процеси, як такі, і аналіз тих викликів та проблем, котрі несе в собі міграція для країн у які вона спрямована. Окрім кардинальних соціокультурних трансформацій міграційні процеси становлять численні виклики та проблеми для приймаючих суспільств, деякі із цих викликів є очевидними і, наперше, пов'язані із економічними моментами, інші ж є більш прихованими і мають тривкий ефект гібридних загроз.

Поняття «гібридної війни»/«гібридної загрози» – порівняно нове, і довкола нього все ще лмаються списи аналітиків і журналістів. У сфері військової науки термін почав використовуватися з 2006 року. Френк Хофман – військовий консультант і аналітик одним із перших запропонував застосування поняття «гібридної війни», яке нехай і не є суто військовим, але дозволяє оперативно відобразити суть змін у характері сучасної війни. Починаючи із 2005 року виходить низка публікацій Ф. Хофмана і він стає ключовим експертом у цій проблемі⁴. На його думку, під час гібридних воєн використовується унікальна комбінація загроз, спрямована на найуразливіші місця жертви анресії. Гібридна агресія чи гібридна загроза у кожному окремому випадку має спільні риси і унікальні, властиві лише кожній конкретній ситуації⁵.

³ Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> Дата доступу: 25.11.2023 р.

⁴ Hoffman Frenk. Onnot-so-newwarfare: political warfarevsh ybrid threats. URL: <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new> Дата доступу: 20.11.2023 р.

⁵ Mattis J.N., Hoffman F. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. URL: <http://milnewstbay.pbworks.com2005.pdf>. Дата доступу: 23.01.2017 р.

Гібридна загроза передбачає використання противником різноманітних комбінацій: 1) політичних, військових, економічних, соціальних, інформаційних зсобів; 2) конвенційних, іррегулярних, трористичних, підривних засобів. Так само в сукупності можуть використовуватися дії як державних, так і недержавних акторів⁶. Якраз суму економічних та соціальних факторів що впливають на мігрантів у приймаючих суспільствах спробую проаналізувати у запропонованій розвідці та простежити наскільки проблеми соціокультурної та економічної сфери можуть переости у гібридні загрози з боку мігрантів.

Оскільки найбільше міжнародних мігрантів проживає нині у Європі (32,3%) від загальної кількості міжнародних мігрантів, друге місце припадає на Азію (30,6%), а третє – на Північну Америку (22,9%), решту припадає на Океанію, Латинську Америка та Африку, то у запропонованому матеріалі проаналізуємо гібридні загрози від міграції саме для країн Європи⁷.

Аналізуючи міграцію, як явище слід зауважити, що впродовж останніх десятиліть, загальною тенденцією міграційних потоків є її економічна складова. Основні потоки мігрантів завжди спрямовуються із держав із низьким рівнем доходів мігрантів у країни із більш високим економічним рівнем. Відтак, країни Європейського Союзу є економічно дуже привабливими для міжнародних мігрантів із регіону Близького Сходу та країн Африки. Окрім того, географічна близькість (у порівнянні з Америкою чи Океанією) є додатковим фактором, що зумовлює міграцію саме у цьому напрямку.

Країни Євросоюзу приваблюють потенційних мігрантів достатньою кількістю робочих місць, а у випадку, коли йдеться про колонії колишніх західноєвропейських держав, то і знаннями мови (французької, англійської), що є додатковим стимулюючим фактором поряд із традиційними культурними та торгівельними зв'язками. Згідно статистики, кількість іммігрантів у країни Західної Європи у 90-х роках ХХ століття щорічно складала близько 180 тис. осіб. Окрім того, у рамках західноєвропейської інтеграції було створено і активно розвивається спільний ринок робочої сили, котрий передбачає свободу переміщення працівників між країнами ЄС та уніфікацію трудового законодавства, що є досить привабливим для мігрантів.

Відомо, що впродовж 1990 – 2015 років приріст мігрантів сягнув більше 25 млн осіб (в середньому 1 млн на рік), із них 22% припадає на

⁶ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 27.

⁷ Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 395.

мігрантів із країн Близького Сходу та Азії і 18% на мігрантів із Африки. Решта це мігранти із країн Східної та Центральної Європи та Америки. Загалом, у період 1990–2015 років кількість мігрантів збільшилася фактично у 75% країн світу⁸.

Як відомо у останні роки та десятиліття мешканці Близького Сходу та Африки вдавалися до міграції через війну та загрозу життю, адже саме в цих регіонах постійно відбувалися нові збройні заворушення, внаслідок чого серед постраждалих були десятки й сотні людей, в основному мирне населення. Це стало однією із основних причин того, що мешканці південно-східних по відношенню до Європи територій вирішують долати значну відстань не від хорошого життя, а навпаки – через намагання зберегти життя собі і своїм близьким. Основними дестабілізуючими чинниками міграційних процесів в останні десятиліття стали широкомасштабні збройні конфлікти в Сирії, Лівані, Ємені, Іраку.

У грудні 2011 року конференція міністрів внутрішніх справ країн ЄС прийняла рішення про трирічний пілотний проект, який передбачав приймати по 300 осіб, які потребують захисту, щороку шляхом переселення впродовж 2012-2014 років. Так, уже в 2012 році цей проект запрацював і кордони країн Європи були відкриті для африканських біженців з Тунісу та іракських переселенців із Туреччини⁹. У 2013 році, в рамках проекту, до Європи переселяються іракські, іранські та сирійські біженці з Туреччини, а в 2014 році біженці різних національностей (зокрема громадяни Іраку) та особи без громадянства із Сирії.

Оскільки цей пілотний проект було успішно реалізовано, а потоки мігрантів лише наростали, було прийнято рішення продовжити його на невизначений термін як програму переселення. Наприклад, Німеччиною з 2015 року було збільшено квоти на прийом мігрантів зі Сходу, які визначалися уже 500 прийомними місцями на рік. Тоді ж, у 2015 році, до Німеччини прибуває 500 вразливих громадян Еритреї, Сомалі, Судану, Південного Судану та Ефіопії, а також сирійців та іракців із перших країн біженців Єгипту, Судану та Лівану¹⁰. З 2016 року прийом

⁸ Щербакова Е. Международная миграция и миграционная политика. Сайт «Фонд исторической перспектив». URL: <http://www.perspektivy.info/val> Дата доступу: 23.11.2019 р.

⁹ Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 44-45. С. 30-32.

¹⁰ Якубовський С. О. Міграційна політика ЄС : еволюція та соціально-економічні наслідки. *Міграційна політика ЄС: стан, виклики та перспективи : наук.-практич. симпозіум, присвяч. 15-річчю міжнар. дня мігранта та 25-73 річчю міжнар. конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та їх сімей (Одеса, 18 грудня 2015 р.)*. Одеса: Фенікс, 2015. С. 12–17.

Німеччиною переселенців з Близького Сходу та країн Африки було іще збільшено, фактично, Німеччина стає лідером за числом прийому мігрантів на рік серед усіх країн Європейського Союзу¹¹.

Власне, у сучасному світі, через економічні, політичні причини та війни кількість мігрантів сягнула величезної цифри, утворивши «своєрідну націю мігрантів», тому не даремно проблема міграції на сьогоднішній день стала однією із глобальних проблем людства. Адже окрім свіжих трудових ресурсів міграційні потоки несуть у собі цілу низку проблем для приймаючих країн, як то:

- наростання протиріч між громадянами приймаючого суспільства та мігрантами, що проявляється через зростання соціальної напруженості у місцях концентрації мігрантів, у зв'язку із доступністю сфери медичного обслуговування та освіти;

- посилення расової та національної ворожнечі, ксенофобії;

- загострення економічних протиріч, що проявляються у небажанні виплачувати, або збільшувати різноманітні соціальні допомоги, різниці у заробітній платні між мігрантами та національними громадянами (що виразнюється у значно нижчому рівні життя мігрантів, тощо);

- складнощі культурної, мовної, релігійної адаптації з якими стикаються вихідці з Африки та Азії у країнах ЄС, що призводить до відчуження, або агресивного сприйняття європейського соціуму з боку мігрантів;

- проблеми збереження ідентичності. У данному випадку йдеться навіть не про національну ідентичність кожної із країн Європи, а, радше, про так звану «європейську ідентичність».

Кожну із вище названих проблем вважаю за доцільне проаналізувати більш детально, адже саме у цих проблемах, на переконання авторки, криються приховані загрози для країн Європи від міграційних процесів загалом та мігрантів зокрема.

Щодо першої проблеми – наростання протиріч між громадянами приймаючого суспільства та мігрантами. Слід наголосити, що ейфорія, яку на початку переживають мігранти з арабського сходу чи країн Африки, потрапивши до Європи швидко змінюється болісною наостальгією. Адже ЄС це не лише високий рівень життя, необмежений доступ до прісної води, продовольчих ресурсів чи інших благ цивілізації. Європейські реалії це, також, високі ціни, зовсім інші культурні та цивілізаційні цінності, відмінний менталітет, тощо. Тому на зміну згаданій ейфорії приходять складнощі мовної, культурної, релігійної та

¹¹ Солодько А. Фітисова А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики. CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/researches/mihratsiina-kryzavyes-statystyka-ta-analiz-polityku> Дата доступу.2.09.2023 р.

економічної адаптації. Адже стати членом німецького чи французького суспільства не означає жити на рівні статків середньостатистичного німця чи француза, мати такий самий доступ системи охорони здоров'я, освіти, трудовлаштування, а, значить, і рівня життя. Складність адаптації до реалій європейських країн веде за собою розчарування, ностальгію за батьківщиною, загострення соціальної напруженості між мігрантами та приймаючими суспільствами, депресії, а у окремих випадках і до озлоблення та агресії з боку мігрантів.

Якими б загальнолюдськими і гуманістичними цінностями не керувався б сьогодні світ, завжди знайдуться ті, хто вдається до проявів расової та національної дискримінації та ксенофобії. Далеко не всі європейські суспільства вирізняються, як, наприклад, французи, спокійним ставленням до змішаних шлюбів, ісламу і т.д. Прояви ксенофобії, расової та національної нетерпимості щодо мігрантів з боку європейців лише поглиблюють соціальну напруженість та конфлікти між приймаючими суспільствами та мігрантами.

Загострення економічних протиріч між мігрантами та національними громадянами – це ще один наслідок міграційних процесів, що пов'язаний із загостренням конкуренції на національних ринках праці. Окремі прояви таких протиріч простежуються і між мігрантами-працівниками та підприємцями, що проявляється у посиленні експлуатації з боку останніх через зменшення (або меншу) заробітної плати, небажання збільшувати або взагалі виплачувати різні допомоги (приклад Угорщина), що, доречі, є одним із основних факторів, що перешкоджають возеднанню родин трудящих мігрантів. Між розвиненими європейськими країнами і країнами, що розвиваються, звідки, власне, і походить міграція, стрімко збільшується розрив не лише в економічному розвитку, а й, зокрема, нерівноправними відносинами в галузі міграції високваліфікованих кадрів, тобто так званого «витоку мізків».

Схожі висновки робить і американський вчений Дж. Бхагваті, котрий, досліджуючи проблеми сучасної міжнародної міграції, виділяє три аспекти. Зокрема він констатує: «Найперше слід враховувати, що міграція з бідних країн у багаті дуже сильно відрізняється від поїздки у зворотньому напрямі. Далі необхідно розрізняти міграцію кваліфікованої і некваліфікованої робочої сили. У першому випадку країни, що розвиваються, стикаються з проблемою «витоку мізків», а у другому вони розглядають еміграцію, як благо. По-третє, необхідно відокремлювали легальну міграцію від нелегальної, добровільну – від вимушеної, яка виникає у випадку збройних конфліктів або репресій (згідно із міжнародним правом люди, що отримали статус біженців,

наділяються певними (ширшими) правами, а країни, що їх приймають, – низкою обов'язків»¹².

У світі, на думку Дж. Бхагваті, наростає асиметрія між багатими та бідними країнами. Багаті країни намагаються залучати кваліфікованих іммігрантів, а тому змінюють свою імміграційну політику таким чином, аби збільшити наплив за рахунок обмеження доступу некваліфікованих працівників. Саме тому, для мігрантів з Близького Сходу та Африки, що опинилися в Європі через вимушені обставини, як то війни чи репресії, влаштуватися на європейському ринку праці досить складно, оскільки більшість із них є некваліфікованими працівниками. Такі мігранти вимушені жити на мізерні соціальні допомоги, а економічні протиріччя між ними та приймаючими суспільствами лише поглиблюються.

Мігранти вихідці із регіону Близького Сходу чи країн Африки, які приїждять до країн Європейського Союзу постають перед проблемою культурної, мовної та релігійної адаптації. В останні роки усе більше актуалізуються питання позаекономічних наслідків міграції. Цілком очевидно, що переселення народів супроводжується деякими особливими явищами, пов'язаними із зіткненням та дифузією різних культур, релігійних та національних традицій, які дестабілізують приймаючі суспільства. На переконання дослідника міграційних процесів Б. Шапталова, трудова міграція у західний світ давно переростає першу фазу і веде до «формування сегрегованого суспільства за національно-етнічною ознакою». Поява етнічного протистояння пов'язана уже не із сезоною чи тимчасовою трудовою міграцією, а, швидше, з колонізацією. «Усвідомити цей факт заважає стереотип, що колонізацією можуть займатися лише європейці, а народи Азії та Африки повинні перебувати у пасивній статистиці. Так було раніш, отже так має бути і надалі. Однак часи змінюються і настав час зрозуміти, що тепер саме Європа та Північна Америка стали об'єктами колонізації»¹³. Прикладом може слугувати ситуація, що нині склалася у Франції, коли іслам є офіційно визнаною другою державною релігією, а кількість французів, що мають арабське чи африканське походження наближається або дорівнює кількості етнічних французів.

Тому не дивно, що кількість голосів, які висловлюють занепокоєння з приводу наслідків міграційних процесів для сучасної західної цивілізації з року у рік зростає. Так, наприклад, американський вчений Е. Валлерстайн вважає за неможливе припинити потік масової

¹² Бхагваті Дж. В захисту глобалізації. [перев. с англ. В.Л. Иноземцева]. М.: Ладомир, 2005. С. 280 – 281.

¹³ Шапталов Б. Російська експансія: бий першим або загинеш! К.: Алгоритм, 2005. С. 354 – 355.

незаконної міграції з Півдня на Північ політичними заходами і прогнозує, що у найближчому часі мігранти із Півдня у країнах Півночі становитимуть від 30 до 50% від усього населення¹⁴.

Фактично усі міжнародні аналітики сходяться на тому, що міграційні потоки, які в останні роки спрямовані до країн Європейського Союзу, є загрозою соціокультурній сфері приймаючих країн, оскільки переважна більшість мігрантів не бажає освоювати мову, культуру та базові цінності західноєвропейської цивілізації.

Як зауважує український дослідник С. Білошицький, в останні десятиліття практично усі провідні західні країни перейшли до асиміляційно-імміграційної моделі, яка отримала назву «миска салату» або «мультикультуралізм». Ця модель передбачає майже повну і повсюдну відмову від політики асиміліції (принаймні її явних форм). Замість формування великої нації відбувається процес ствердження «множинних» лояльностей; «сакралізації «різноманітності» походження культур та рас»¹⁵.

Фактично, аналіз міграційних процесів приводить до висновку про неминучість їх руйнівних наслідків для європейської цивілізації, адже окрім соціального напруження, загострення економічних та політичних протиріч міграція несе із собою і загрозу ідентичності європейського суспільства.

Проблема збереження ідентичності для більшості країн Європи не нова. В останні десятиліття вона лише актуалізується і із національних проблем збереження ідентичності перетворилася у загальноєвропейську проблему особливо на тлі так званого «старіння європейських націй» та демографічного вибуху, що нині переживає арабський світ та Африка.

Говрячи про світову демографію, слід зазначити, що проблема «демографічного вибуху», або прискоренго зростання народонаселення планети, залишається найважливішим фактором, що визначає динаміку глобальних міграцій. Вважається що до XIX століття на планеті проживало – 1 млрд населення, на початку XX століття – 1,5–2 млрд, станом на 1960 рік – 2,5 млрд, на 1980 – 4,4 млрд, на поч. XXI століття – більше 6 млрд, а станом 2015 рік – 7,5 млрд населення¹⁶.

Демографи відзначають, що із середини XX століття відбувається безпрецедентне в історії людства, як за темпами, так і в абсолютних

¹⁴ Валлерстайн Е. Опісля лібералізму. К., 2009. С. 27 – 29.

¹⁵ Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 422.

¹⁶ На Землі проживає майже 7,3 млрд осіб – американські демографи. URL: <https://www.unian.ua/health/worldnews/1229321-na-zemli-projivae-mayje-73-mlrd-osib-amerikanski-demografi.html> Дата доступу: 28.11.2023 р.

величинах, зростання чисельності світового населення. Як наслідок, це призвело до неконтрольованого розширення/збільшення чисельності людських популяцій. На сьогоднішній день, за даними Американського бюро перепису населення світу, загальна кількість населення Землі збільшується зі швидкістю 1000 осіб на годину, або 80-90 млн осіб у рік¹⁷.

Демографи, також вважають, що ситуація на планеті ускладнюється тим, що основний приріст населення відбувається у країнах, що розвиваються. За даними дослідницької групи Великобританії, до 2035 року імовірним є зростання населення планети до 8,5 млрд осіб, при чому 98% зростання припадатиме на менш розвинені країни: впродовж зазначеного періоду, за прогнозами експертів, населення країн Південної та Центральної Африки зросте на 81%, а Близького Сходу – на 132%¹⁸.

Аналіз статистичних даних підтверджує правильність прогнозів адже впродовж останніх десятиліть населення низки близькосхідних країн зростає надзвичайно швидкими темпами. Так, за оцінками експертів, населення Єгипту з 57,7 млн у 1995 році зросло до 80 млн у 2015 році (Іраку відповідно з 21 млн до 36 млн, Ірану – з 64, 8 до 106, 6 млн, Саудівської Аравії – з 18, 6 до 34, 4 млн. і т.д.). У той же час кількість жителів європейських країн, включаючи і Україну, залишиться або незмінною, або має помітні тенденції до зменшення. Швидке зростання населення країн Близького Сходу чи Африки ставить перед країнами регіону проблему харчового забезпечення, яку їм важко розв'язати самостійно. Тому не дивно, що прогнози експертів, які на початку ХХІ століття говорили про різке збільшення кількості мігрантів з Близького Сходу та Африки до країн Європи, повністю справдилися¹⁹.

Із врахуванням того, що перенаселені країни стикаються із проблемою нестачі життєво важливих ресурсів, як то прісна питна вода, продовольство, то очевидним і цілком обгрунтованим виглядає нинішня масова міграція населення із Близького Сходу та країн Африки на Європейський континент, де ці, життєво важливі ресурси, є у достатній кількості, і більше того, рівень медичного обслуговування та інші досягнення цивілізації є не просто у достатній кількості, але й знаходяться на високому і загальнодоступному рівні. Враховуючи цей факт сучасні потоки міграції у країни Європейського Союзу виглядають тим більш логічними.

¹⁷ Офіційний сайт Бюро перепису США. URL: www.census.gov Дата доступу: 28.11.2023 р.

¹⁸ Norton-Taylor Richard. Revolution, flashmobs, and brain chips. A grin vision of the future. *The Guardian*. 2007. 9 April.

¹⁹ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп.ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 111 – 116.

Однак саме у цьому полягає і головна загроза європейській цивілізації з точки зору збереження нею ідентичності. Криза ідентичності пов'язана із неузгодженістю системи цінностей і соціальних норм веде за собою психологічну напруженість і загострення соціальних та культурних суперечностей приймаючого суспільства і мігрантів. Відомо, що мігранти, особливо з Близького Сходу та Африки, важко піддаються асиміляції, радше відбувається зворотній процес: приїхавши у нові країни вони не приймають, у переважній більшості випадків, ані релігію, ані культуру суспільств де осідають, привносячи у країни своєї міграції іслам, власні цінності та культуру. Не секретом є і те, що у змішаних шлюбах, як правило, діти народжуються з успадкуванням не європейських ген, і у такий спосіб Європа стоїть перед загрозою втрати не лише своєї культурної та релігійної ідентичності, але й свого європейського антропологічного обличчя.

Кожна нація відрізняється властивим для неї співвідношенням типу мислення, темпераменту, національного характеру та менталітету. В кожному суспільстві домінують свої архітипи, що визначають особливості системи цінностей і світогляду, установок, пріоритетів, поведінкових моделей і традицій, які визначають ставлення суспільства до історичного досвіду і формують суспільно-політичну практику. До рубежу ХХ–ХХІ століть долі світу вершилися виключно всередині західного арсеналу. Його цивілізація внаслідок явної технологічної переваги над іншими народами фактично нав'язала їм своє уявлення про спосіб існування. Проте, уже з прикінця ХХ століття розпочинається процес кризи цього «універсуму», пов'язаний із піднесенням нових суперетносів; ісламського, китайського, індуського та ін., котрі заявили про свій намір брати участь у вирішенні глобальних проблем сучасності. Така «заявка» дозволила низці дослідників ввести в обіг тезу про розгортання «конфлікту» цивілізацій і звернути увагу громадськості на аксіологічну складову міграційних процесів.

Сучасна міжнародна міграція містить у собі безліч суперечностей, центральною із яких є проблема соціального включення одних індивідів та груп і виключення інших. Цілком очевидно, що переселення етнічних груп та народів супроводжується певними особливими явищами, пов'язаними із зіткнення і дифузиею різних культур, релігійних і національних традицій, які дестабілізують приймаючі суспільства. Внаслідок цього міграція оцінюється як процес, що має потужний конфліктогенний потенціал і розглядається як один із найважливіших викликів сучасності. Особливо помітним це протистояння є поміж представниками західної і незахідної цивілізацій, яких розділяє

ставлення до лібералізації норм, моралі та поведінки, ступеня секуляризації суспільних і політичних відносин²⁰.

Із вище викладеного напрашується висновок про те, що мігранти, які прибувають у Європу із Близького Сходу чи країн Африки мають цілу низку причин (доволі суб'єктивних з точки зору європейців) із певною ворожістю відноситися до приймаючого соціуму. Наприклад, суттєво нижчий рівень життя у порівнянні із національними суспільствами, складнощі із трудовлаштуванням, проблеми щодо возеднання родин, утруднений доступ до освіти (мовний бар'єр та недостатність попереднього рівня освіти) і т.ін. Усе вище перелічене накладається на болісну ностальгію за батьківщиною, національним, релігійним та культурним середовищем, врешті, способом життя, які є різоче відмінними від європейських реалій. Ностальгія та депресія, які переживають більшість мігрантів, у частини із них, змінюється озлобленням щодо приймаючих суспільств, або ж, навіть, агресією, що виливається у терористичні акти, які в останні десятиліття почастішали у країнах Європи. Власне, поведінково-психологічні аспекти мігрантів, пов'язані із адаптацією та вживанням у приймаючих суспільствах є однією із довговідтермінованих прихованих гібридних загроз, які у сучасному світі усе більше увиразнюються. І чим більша питома вага арабських та африканських мігрантів у європейському соціумі, тим вищі ризики цих гібридних загроз²¹.

До прикладу, лише у Німеччині з початку 1990-х років відбулася низка жорстоких заворушень та расистських погромів проти мігрантів турецького походження, наприклад, у Мельні в 1992 році та Золінгені в 1993 році, де під час підпалу загинуло п'ятеро людей. Громада турецького походження розкритикувала той факт, що канцлер Коль залишився осторонь від похоронних служб за жертвами терактів. Його представляли міністр закордонних справ Клаус Кінкель і міністр праці Блом, що було витлумачено як сигнал про те, що на кону були «другосортні» ненімецькі жертви. На федеральній прес-конференції листопада 1992 року на запитання, чому канцлер не був присутній на похоронах, представник уряду Коля відповів, що вони не хочуть займатися «туризмом співчуття».

З іншого боку, канцлер Ангела Меркель взяла участь у панахиді в Берліні в лютому 2012 року за людьми, убитими NSU («Націонал-соціалістичним підпіллям»), багато з яких були іммігрантами з

²⁰ Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 431 – 432.

²¹ Kagan R. In Europe, a Slide Toward Irrelevance. *The Washington Post*. 2008. 13 June.

Туреччини, і попросила прощення у родичів. Країна була сколихнута серією вбивств націонал-соціалістичним підпіллям та жалюгідним провалом органів безпеки та слідства. Метою цієї асоціації з десятьма вбивствами було «переважно вбивство співгромадян іноземного походження».

У червні 2019 року президент округу Кассель Вальтер Любке був убитий правим екстремістом, у жовтні 2019 року синагога стала мішенню подібного нападу в Галле-ан-дер-Заале. У лютому 2020 року правий озброєний нападник застрелив одинадцять людей у Ганау – більшість з них були мігрантами. З 1990 року в Німеччині зафіксовано напади на ґрунті ксенофобії, у яких загинуло 200 осіб²². Схожі приклади можна навести і у низці інших держав Європейського Союзу.

Наступною гібридною загрозою з боку мігрантів для Європи є загроза втрати ідентичності цілих націй, зокрема, і європейської ідентичності, як такої. Частково, ця теза піднімалася уже вище. Про трансформації ідентичності ми можемо говорити з моменту, коли на тій же території функціонують чи співіснують суспільства чи великі етнічні групи з різним типом цінностей та установок і за умови коли відбувається їх культурна взаємодія, культурна мобільність. За таких умов, досліджуючи ідентичність, слід враховувати культурно-символічне, а не політичне чи ідеологічне вираження цих ідентичностей, слід враховувати також питання маргіналізації та норми ідентичностей²³.

Тому, з глобальним доланням кордонів та територіальності, слід враховувати важливість ментальних кордонів, за таких умов самі ідентичності стають більш гнучкими та символічними. Глобальні міграційні переміщення, також, породжують нове розуміння простору, географії, геополітики, врешті, нове розуміння ідентичності та її суті.

Гібридність міграційних загроз полягає у тому, що відбувається поступова, заледве помітна, на перший погляд, втрата ідентичності національних суспільств, зокрема, і європейської ідентичності загалом. Адже сучасна Європа уже давно не є домом лише для європейських народів, нині, значна частина населення, що тут проживає є вихідцями із країн арабського Сходу, Африки, Азії. Впливи міграційних процесів дуже чітко увиразнені у етнічному складі населення Франції, Італії, Іспанії і т.д. Сучасна Європа уже давно не є монолітною з точки зору віросповідання, попри усі різновиди та напрями католицизму на

²² Семенова М. А. Міжнародні міграційні процеси як інструмент гібридного впливу: стан вивчення проблеми. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 65. С. 139–146.

²³ Титар О. Прикордонна ідентичність і теорії культурної травми в Україні. *Ідентичності в мовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27-28 січня 2021 року)*. За заг. ред.: П. Леню. Ужгород, 2022. С. 13.

європейському континенті досить потужно вкорінюється іслам (приклад, знову ж таки, Франція, де іслам є офіційно визнаною другою державною релігією) страючи тим самим європейську релігійну ідентичність, як таку. Тому не дивно, що у сучасному світі міжнародна міграція стає однією із найпотужніших рушійних сил, яка корелює не лише контури глобальної економіки, але й потужно трансформовує соціокультурний ландшафт та ідентичність не лише окремих народів, а цілих континентів. Загрози від таких трансформацій очевидні, однак шляхів та засобів запобігання таким загрозам, на сьогодні, фактично не існує.

В остання десятиліття у європейські країни проникли декілька десятків мільйонів мігрантів (що за числом дорівнює цілим націям, або, навіть, перевищує чисельність окремих). Першість щодо кількості утримують мігранти із мусульманських країн, лише на теренах ЄС їх чисельність сягає близько 20 млн, що дозволило ісламу витіснити іудаїзм із позиції другої за поширеністю релігії у Європейському Союзі. Не секрет, що ісламський фактор уже давно став «головним болем» для Євросоюзу²⁴.

Політики, професійні експерти, а у останні роки і корінне європейське населення, усе частіше і все у більш гострій формі висловлюють стурбованість щодо проблеми асиміляції та адаптації мусульман мігрантів у європейське суспільство. Американський політолог Р. Каган²⁵ стверджує, що у останні роки європейське суспільство загострено хворобливо реагує на питання міграції та проблеми збереження культурної ідентичності. Р. Каган, як і більшість сучасних експертів з питань міграції, ставлять під сумнів здатність Європи «переварити мігрантів» і прогнозує сумні перспективи для європейської ідентичності зокрема, і Європи загалом.

Авторка поділяє точку зору тих фахівців, які обстоюють тезу про агресивне небажання мігрантів мусульман освоювати соціальні норми поведінки європейців (чого не скажеш, наприклад про китайських мігрантів, тощо). Не секретом є і той факт, що іммігрантські громади в країнах ЄС, часто/за можливості зацікавлені у компактному, відособленому проживанні, що спрощує їм спілкування, підтримку традицій, збереженні мови і. т.д. Однак, поряд із цим, у свідомість іммігрантів, за умов компактного проживання, легше вносити установку, що західне суспільство сповнене забобонів та негативу щодо ісламу, і це стає однією із головних причин що загострює відносини між

²⁴ Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 44-45. С. 30-32.

²⁵ Kagan R. In Europe, a Slide Toward Irrelevance. *The Washington Post*. 2008. 13 June.

мігрантами та представниками приймаючих європейських національних суспільств²⁶. Така ситуація, з однієї сторони, об'єднує мусульман мігрантів у протистоянні європейському соціуму, а з іншої створює сприятливий ґрунт для радикалізації насторів та агресії супроти європейців – міграційні потоки перетворюються на добре керовану силу з боку різноманітних національних та міжнародних емігрантських організацій.

Саме у зростанні агресії та протидії з боку мігрантів щодо приймаючих суспільств і є найбільша гібридна загроза для Європи. І чим більшою стає питома вага мусульман мігрантів у ЄС, тим гостріше і очевидніше ці загрози проявляються. У свою чергу це призводить до того, що і європейці починають сприймати мігрантів мусульман вороже, що проявляється у всезагальному суспільному незадоволенні, падінні популярності урядів, які підтримали мігрантів. Наприклад популярність А. Меркель у Німеччині значно похитнулася через її позицію, що до мігрантів та їхньої соціальної підтримки, і, навпаки, – відмова угорського уряду виплачувати соціальні виплати мігрантам з Близького Сходу суттєво додала рейтингу владі.

Окрім того, із збільшенням кількості мігрантів мусульман у Європі почастишали випадки конфліктів іммігрантів з євреями, відбулося зростання криміногенної ситуації, пов'язане із появою вуличних підліткових банд сформованих із мігрантів. Європейців усе більше дратує збільшення кількості мігрантів і пов'язані із цим соціальні виплати, які беруться із податкових відрахувань європейців. На фоні того, що мігранти на охоче ідуть працювати та здобувати освіту, у країнах Європейського Союзу, їх усе частіше порівнюють із «каменем на ший плавця»²⁷.

Дослідники сучасних міграційних процесів вважають, що ненаціоналістична та антимусульманська реакція в Європі є незворотною, як і руйнування мігрантами «чисто європейської цивілізації»²⁸ – і це ненайсумніші прогнози! Знаний дослідник мусульманського світу Б. Льюїс переконаний, що «не пізніше аніж до кінця ХХІ століття Європа стане частиною арабського Заходу Магрибу»²⁹. Усі підстави для цього твердження існують: кількість

²⁶ Швець С. Л. Міграційні процеси сучасності як фактор політичних трансформацій. *Регіональні студії. Ужгород*. 2018. № 12. С. 78–82.

²⁷ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 118 – 120.

²⁸ Моравчик Е. Унікальний момент. URL: <http://www.inosmi/print/233492.html> Дата доступу: 2.11.2021 р

²⁹ Schwanitz Wolfgang. Europa wird am Ende des Jahrhunderts islamisch sien. *Die Welt*. 2004. 28 Juli.

мігрантів мусульман у Європі щорічно зростає, вони не піддаються асиміляції приймаючих суспільств, радше, асимілюють європейців самі, наприклад у змішаних шлюбах (через віротерпимість та толерантність європейців) не відмовляються від ісламу і т.д.

Підсумовуючи, вважаю за необхідне зазначити, що міграція має доволі багатогранні економічні, політичні та соціокультурні наслідки, а самі мігранти дедалі стають важливішим фактором політики, як країн походження так і країн де вони осідають. Серед основних загроз, що несе у собі масова міграція слід виділити:

- по-перше, загрозу територіальній цілісності. Механізми експансії через зміну етнічного складу населення є незворотніми тенденціями у сучасному світі. При цьому зміна етнічного складу населення за порівняно стислий період часу, звісно ж, призводить до загострення міжетнічних проблем;

- по-друге, зростання політичної нестабільності. Неконтрольована міграція впливає на політичну стабільність країн Європи, оскільки суспільна і політична активність мігрантів та етнічний сепаратизм відчутно обмежують функціонування соціальних, правових та політичних європейських інститутів. Політизація міграційних процесів проявляється у спробах переселенців висувати і обстоювати власні соціально-економічні, політичні та культурні інтереси за допомогою різноманітних радикальних рухів і, навіть, політичних партій.

- по-третє, загрозу поширення тероризму, яка виникає унаслідок того, що мігранти часто виступають у ролі перевізників «живого товару», зброї, наркотичних речовин, тощо. Наприклад, згідно заяви уряду Лівну, близько 2% біженців із Сирії, які прямують до країн Європейського Союзу, є членами терористичного угруповання «Ісламська держава». Не виключено, що декілька тисяч бойовиків цієї організації мігрують до Європи цілеспрямовано, задля створення мережі нелегальних резидентур і підготовки масштабних терористичних актів. Останні, доречі, почастишали в Європі у останні десятиліття.

- по-четверте, загроза трансформації існуючої системи міжнародних відносин в середині ЄС та у світі. В умовах масової міграції частина країн Євросоюзу вживає заходів аби не допустити на власну територію мігрантів із арабського сходу та Африки. З поміж інших мір, як приклад, наведу заяви про готовність використовувати власні збройні сили задля недопущення мігрантів на свої території, які зробили Угорщина, Хорватія, Фінляндія, Чехія та Австрія;

- по-п'яте, загроза втрати ідентичності. Національні європейські суспільства зокрема, і уся Європа загалом, на початку XXI століття стикнулася із гострою проблемою – збереження власної ідентичності (мовної, культурної, релігійної, ментальної, етнічної). Враховуючи

зростаючу кількість мігрантів, які практично не піддається асиміляції, проблема втрати ідентичності залишається лише питанням часу, як не сумно це констатувати. В умовах інтенсивної міграції кардинально змінюється етнічний склад населення європейських країн (що ми нині спостерігаємо у Франції);

– по-шосте, загострення економічної та соціальної напруженості. Масове неконтрольоване переселення іноземних громадян у благополучні європейські країни однозначно погіршує там соціально-економічну ситуацію, включаючи неконтрольовану ситуацію на національних ринках праці та процвітання «тіньової економіки»;

Окрім того, сучасна масова міграція населення Близького Сходу та Африки до європейських країн несе з собою загрозу поширення епідемій та інфекційних захворювань, дегуманізацію у ставленні приймаючих суспільств до мігрантів, і, як результат загрози пов'язані із деформацією соціально-демографічної структури населення в статевих та вікових сегментах, адже зміна статево-вікової структури європейських суспільств також загрожуватиме радикальною зміною соціокультурної ситуації в системі освіти, де частка мігрантів ставатиме усе більшою, аніж у дорослому сегменті суспільства.

Аналізуючи активність мігрантів у країнах Європейського Союзу, український дослідник міграційних процесів С. Білошицький, виокремлює декілька напрямів їхньої діяльності, це зокрема: організація протестних акцій (мітинги, демонстрації, пікети), політична діяльність мігрантських громад на муніципальному рівні, етнічний лобізм на вищому політичному рівні (транснаціональна політика емігрантських громад), використання парламентських методів політично боротьби. Представники мусульманських асоціацій лобіюють також інтереси своїх співвітчизників в урядах таких країн як Франція, Великобританія, Німеччина та ряду інших країн. Результатом такої діяльності є полегшення процесу натуралізації в багатьох європейських країнах, надання права голосу мігрантам на місцевих виборах, врешті, зростання кількості релігійних установ з перспективою ісламізації контенту³⁰.

Нині процеси міграції набули не просто глобального характеру, міграція стала загрозливим явищем для європейського континенту. З початком російської агресії проти України потоки біженців/мігрантів поповнилися мільйонами наших співгромадян. І хоча українці, на відміну від арабів, не становлять загрози європейській ідентичності чи безпеці, все ж соціальна підтримка, економічні та політичні аспекти

³⁰ Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 451.

мають багато спільного. Ускладнення характеру міграції та всезростаючі міграційні потоки вимагають зміни акцентів у дослідженні міжнародних міграційних процесів, а від урядів європейських країн вироблення нового, більш адаптованого до сучасних реалій законодавства та сценаріїв регулювання міграційних процесів.

Масштабність міграційних потоків перетворила неконтрольовану міграцію в одну з глобальних суспільних проблем і змусила всі країни розглядати її як кризове явище. Рішення про міграцію часто мають різні причини: економічні, соціальні, політичні, особистісні. Як правило, вирішальним фактором є надія на те, що покращиться індивідуальна ситуація. Однією з відмінних рис сьогодишньої кризи є злиття декількох міграційних потоків – легальної та нелегальної, економічної міграції та біженців в один потужний потік. До причин виникнення міграційної кризи можна віднести: відсутність у великої кількості громадян Близького Сходу можливості працевлаштування на батьківщині; нестабільна економічна ситуація; значне зубожіння та високий ризик померти від голоду на батьківщині; бажання отримати гідну освіту та роботу; захисту від політичних переслідувань; демографічна криза; соціальна несправедливість; природні катаклізми, що загрожують здоров'ю та життю людей – усе це – з одного боку, та висока ймовірність опинитися в епіцентрі воєнних подій; неготовність та неузгодженість дій країн ЄС як реципієнтів міжнародних мігрантів.

Вагомим наслідком масового напливу біженців із зон збройних конфліктів Близького Сходу є навантаження на бюджети країн Європейського Союзу, що відчутно впливає на рівень життя населення приймаючих країн, і як наслідок, на наростання антиміграційних настроїв. Міграційна криза завдала суттєвих ударів по рівню благополуччя європейців та призвела до виникнення етноконфесійних конфліктів.

АНОТАЦІЯ

У представленій статті аналізуються є міграційні процеси, а також виклики та проблеми, котрі вони несуть для країн у які вони спрямовані. Доведено, що окрім кардинальних соціокультурних трансформацій міграційні процеси становлять численні виклики та загрози для приймаючих суспільств, деякі із цих викликів є очевидними і, найперше, пов'язані із економічними моментами, інші ж є більш прихованими і мають тривкий ефект гібридних загроз.

У статті простежено причини активізації потоку мігрантів до країн Європейського Союзу через дестабілізацію ситуації на Близькому Сході (війни, революції, терористичні дії) з метою розхитування та підриву соціально-економічної стабільності у ЄС. Адже, за статистикою, частина

мігрантів складно адаптується (або не здатна до адаптації) у приймаючих суспільствах, а тому вдається до терористичних дій. Окрім того, великі потоки мігрантів потребують значних фінансових затрат, через соціальні виплати, з боку приймаючих країн, підриваючи економічну стабільність. Мігранти приносять у суспільства де осідають, свою мову, культуру, цінності, менталітет, становлячи загрозу ідентичності цілих націй. Саме тому, масова міграція осіб, які мають відмінну релігію, культуру та ідентичність несе в собі цілу низку загроз для приймаючих суспільств. І ці загрози є досить відтермінованими у часі, а тому складно не прогнозувати.

Саме тому у запропонованій розвідці аналізується сума економічних, політичних і соціальних факторів що впливають на мігрантів у приймаючих суспільствах та простежується наскільки проблеми соціокультурної та економічної сфери можуть переостати у гібридні загрози.

Ключові слова: міграційні процеси, еміграція, сучасний світ, суспільні трансформації, гібридна загроза, гібридна агресія, міжнародні відносини, міжнаціональні взаємини, ідентичність, мігранти, Європейський Союз, Близький Схід, іслам.

Література

1. Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017. С. 394.

2. Кількість мігрантів з країни може перевищити 2022 рік, НАБУ це пов'язує з опалювальним сезоном. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/3/706217/> Дата доступу: 25.11.2023 р.

3. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> Дата доступу: 25.11.2023 р.

4. Hoffman Frenk. Onnot-so-newwarfare: political warfarevsh ybrid threats. URL: <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new> Дата доступу: 20.11.2023 р.

5. Mattis J.N., Hoffman F. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. URL: <http://milnewstbay.pbworks.com2005.pdf>. Дата доступу: 23.01.2017 р.

6. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 27.

7. Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017. С. 395.

8. Щербакова Е. Международная миграция и миграционная политика. Сайт «Фонд исторической перспективы». URL: <http://www.perspektivy.info/val> Дата доступу: 23.11.2019 р.

9. Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2016. № 44-45. С. 30-32.

10. Якубовський С. О. Міграційна політика ЄС : еволюція та соціально-економічні наслідки. Міграційна політика ЄС: стан, виклики та перспективи : наук.-практич. симпозіум, присвяч. 15-річчю міжнар. дня мігранта та 25-73 річчю міжнар. конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та їх сімей (Одеса, 18 грудня 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. С. 12–17.

11. Солодько А. Фітисова А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики. CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/researches/mihratsiina-kryzavyes-statystyka-ta-analiz-polityky> Дата доступу.2.09.2023 р.

12. Бхагвати Дж. В захиту глобалізації. [перев. с англ. В.Л. Иноземцева]. М.: Ладомир, 2005. С. 280 – 281.

13. Шапталов Б. Російська експансія: бий першим або загинеш! К.: Алгоритм, 2005. С. 354 – 355.

14. Валлерстайн Е. Опісля лібералізму. К.,2009. С. 27 – 29.

15. Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017. С. 422.

16. На Землі проживає майже 7,3 млрд осіб – американські демографи. URL: <https://www.unian.ua/health/worldnews/1229321-na-zemli-projivae-mayje-73-mlrd-osib-amerikanski-demografi.html> Дата доступу: 28.11.2023 р.

17. Офіційний сайт Бюро перепису США. URL: www.census.gov Дата доступу: 28.11.2023 р.

18. Norton-Taylor Richard. Revolution, flashmobs, and brain chips. A grin vision of the future. The Guardian. 2007. 9 April.

19. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парохонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 111 – 116.

20. Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017. С. 431 – 432.

21. Kagan R. In Europe, a Slide Toward Irrelevance. The Washington Post. 2008. 13 June.

22. Семенова М. А. Міжнародні міграційні процеси як інструмент гібридного впливу: стан вивчення проблеми. Актуальні проблеми політики. 2020. № 65. С. 139–146.

23. Титар О. Прикордонна ідентичність і теорії культурної травми в Україні. Ідентичності в мовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27-28 січня 2021 року). За заг. ред. П. Леню. Ужгород, 2022. С. 13.

24. Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2016. № 44-45. С. 30-32.

25. Kagan R. In Europe, a Slide Toward Irrelevance. The Washington Post. 2008. 13 June.

26. Швець С. Л. Міграційні процеси сучасності як фактор політичних трансформацій. Регіональні студії. Ужгород. 2018. № 12. С. 78–82.

27. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 118 – 120.

28. Моравчик Е. Унікальний момент. URL: <http://www.inosmi/print/233492.html> Дата доступу: 2.11.2021 р

29. Schwanitz Wolfgang. Europa wird am Ende des Jahrhunderts islamisch sien. Die Welt. 2004. 28 Juli.

30. Білошицький С. Міграційні процеси як фактор соціокультурної трансформації європейського та українського суспільства. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017. С. 451.

**Information about the author:
Strilchuk Liudmyla Vasylivna,**

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli square, Lutsk, 43025, Ukraine